

Michał DASZCZYSAK

Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie, Katedra Elektroenergetyki

Poprawa niezawodności urządzeń elektrycznych przy zarządzaniu ryzykiem

Streszczenie. W referacie przedstawiono zagadnienie poprawy niezawodności urządzeń elektrycznych przy zarządzaniu ryzykiem w aspekcie dwóch metod służących analizie ryzyka, a następnie zilustrowano powyższe przykładem obliczeniowym.

Abstract. (*Reliability improvement in the electric devices at risk management*). A problem relating to the reliability improvement in the electric devices by risk management in aspect of two methods for the risk analysis is presented and a calculation example is given.

Słowa kluczowe: awaryjność i niezawodność, zarządzanie niezawodnością, współczynnik bezpieczeństwa ekonomicznego.

Keywords: failure and reliability, risk management, economical safety coefficient.

Wstęp

Ryzyko towarzyszące każdej ludzkiej działalności może odnosić się do zdrowia i bezpieczeństwa [6], gospodarki [5] lub oddziaływania na środowisko. Celem zarządzania ryzykiem jest zapobieganie lub ograniczanie:

- możliwości utraty życia, choroby lub urazu;
- zniszczenia mienia i wynikających z tego strat związanych z przerwami w dostawie energii elektrycznej do odbiorców.

Zarządzanie ryzykiem wpływa więc na poprawę niezawodności urządzeń elektrycznych i w takim przypadku zarządzanie ryzykiem sprowadza się do zarządzania niezawodnością. Wspomniana problematyka znalazła swoje odzwierciedlenie w normie międzynarodowej IEC 300-3-9: 1995 *Dependability management* (tzn. Zarządzanie niezawodnością).

Niezawodność urządzeń elektrycznych

Niezawodność urządzeń elektrycznych to zdolność dostarczania energii elektrycznej odbiorcom przy określonych parametrach ilościowych i jakościowych, w określonym czasie i warunkach. Ciągłość zasilania energią elektryczną może być zachowana przy utrzymaniu w ruchu wszystkich niezbędnych urządzeń elektroenergetycznych od miejsca wytwarzania energii, aż do jej zużycia. Jednak nawet w rozbudowanym układzie zasilania mogą wystąpić przerwy w dostawie energii powodowane:

- uszkodzeniami nie rezerwowanych elementów układu elektroenergetycznego,
- wadliwym działaniem zabezpieczeń i automatyki elektroenergetycznej,
- błędnymi decyzjami i czynnościami łączeniowymi obsługi,
- planowymi pracami konserwacyjnymi i remontowymi,
- ograniczeniami wynikającymi z deficytu mocy w systemie lub przeciążeniami elementów systemu.

W celu zwiększenia niezawodności zasilania, a głównie ograniczenia przerw w dostawie energii powodowanych zdarzeniami losowymi, stosuje się następujące rozwiązania [7]:

- powiela się liczbę możliwych dróg zasilania,
- zasila z różnych, niezależnych źródeł,
- rezerwuje się niektóre, szczególnie ważne linie oraz urządzenia i aparaty

Praca (sprawne działanie) urządzeń lub całych obiektów jest przerywana okresami postojów spowodowanych

różnymi przyczynami, w związku z czym można określić następujące pojęcia:

- *niezawodność* (pewność, ciągłość) zasilania wyrażoną współczynnikiem

$$(1) \quad p = \frac{t_p}{t_c}$$

oraz

- *zawodność* (nieciągłość) zasilania, oznaczającą brak dostawy energii, wyrażoną współczynnikiem

$$(2) \quad q = \frac{t_a}{t_c} = \frac{t_c - t_p}{t_c} = 1 - p$$

gdzie: t_p – łączny czas pracy, t_a – łączny czas przerw w zasilaniu, t_c – planowy przedział czasu pracy urządzenia.

Zarządzanie ryzykiem

Zarządzanie ryzykiem (*risk management*) to ciągły proces składający się z: identyfikacji ryzyka, oceny i analizy ryzyka, planowania obsługi ryzyka (manipulowania ryzykiem), obserwacji i kontroli zagrożeń. Do typowych strategii manipulowania ryzykiem można zaliczyć:

- akceptację, kiedy w przypadku wystąpienia niekorzystnej sytuacji trzeba ponieść wszystkie konsekwencje (np. koszty nie dostarczonej energii czy koszty wymiany uszkodzonego urządzenia),
- unikanie ryzyka, polegające na wyeliminowaniu ryzykownych elementów planowanej inwestycji (prowadzi to często do rezygnacji z atrakcyjnych, lecz ryzykownych rozwiązań),
- badania i analizę przyczyn ryzyka,
- zabezpieczenie, które ma za zadanie podjęcie działań zabezpieczających przed konsekwencjami ryzyka, np. poprzez odpowiednie sformułowanie kontraktu (umowy),
- transfer ryzyka, który może być analizowany w następujący sposób:
  - część ryzyka przenosi się na późniejszego klienta,
  - wykupienie ubezpieczenia,
  - wprowadzenie kar umownych dla podwykonawców,
- redukcję, która polega na podjęciu działań zmniejszających prawdopodobne straty (z reguły prowadzi ona do zwiększenia nakładów na planowaną inwestycję).

Czynniki ryzyka można podzielić na: rynkowe (np. zmiany cen surowców), polityczne, techniczne (np.

nowoczesne technologie), losowe (np. klęski żywiołowe). Prace nad normalizacją systemów zarządzania realizowane są w Polsce od 1998 r. W wyniku prac Polski Komitet Normalizacyjny ustanowił już trzy normy z serii PN-N-18000. Norma PN-N-18002 zawiera ogólne wytyczne w zakresie oceny ryzyka zawodowego i może być stosowana przez przedsiębiorstwa wdrażające systemy zarządzania.

Efektom prac nad analizą ryzyka w systemach technicznych jest wydana w latach 1999-2001 norma PN-IEC 60300-3, która powstała na bazie normy międzynarodowej IEC 300-3.

Metody analizy

W celu analizy skutków zawodności (niezdatności) urządzenia można zastosować następujące metody:

- wstępną analizę zagrożenia (PHA),
- badanie zagrożeń i gotowości operacyjnej (HAZOP),
- analizę rodzajów i skutków niezdatności (FMEA),
- analizę drzewa niezdatności (FTA).

Oszacowanie ryzyka związanego z poszczególnymi zagrożeniami, zgodnie z polską normą [6], polega na ustaleniu:

- prawdopodobieństwa wystąpienia zagrożeń,
- „ciężkości” szkodliwych następstw tych zagrożeń.

Podstawą do oszacowania ryzyka mogą być opinie ekspertów, a także informacje dotyczące m.in.:

- lokalizacji urządzenia,
- zidentyfikowanych zagrożeń i ich źródeł,
- możliwych skutków występujących zagrożeń.

Manipulowanie ryzykiem

Poniżej przedstawiono dwie metody służące manipulowaniu ryzykiem (akceptacją):

- wartość dopuszczalną wielkości charakteryzującej narażenie (P_{dop}),
- współczynnik bezpieczeństwa ekonomicznego (k_b), które zobrazowano przykładem obliczeniowym.

Wartość dopuszczalna wielkości charakteryzującej narażenie

W eksploatacji określa się dopuszczalne przekroczenia obowiązujących wymagań, wywodzących się z podejścia deterministycznego. W wytycznych ustalono następujące dopuszczalne przekroczenia zwarciowej wytrzymałości cieplnej urządzeń SN [7]:

- 30 % dla przewodów roboczych linii napowietrznych,
- 15 % dla żył roboczych kabli z izolacją papierową,
- 20 % dla urządzeń rozdzielczych.

Współczynnik bezpieczeństwa ekonomicznego

Awaria jest to zdarzenie powstałe w wyniku niekontrolowanego rozwoju sytuacji (np. przekroczenie wymagań zwarciowych) w czasie eksploatacji urządzeń prowadzące do strat [6].

Warunek dopuszczenia przekroczeń wymagań zwarciowych, wynikający z rachunku gospodarczego, bez uwzględnienia zagrożeń ludzi, można zapisać nierównością [3,7]:

$$(3) \quad K_n \geq E[K_u]$$

Koszt K_n jest w ogólnym przypadku kosztem działań zmierzających do zmniejszenia liczby awarii spowodowanych przekroczeniami w sieci elektroenergetycznej. Do działań takich należy między innymi wymiana urządzenia na nowe, które spełni wymagania zwarciowe (tzw. koszt modernizacji). Koszt K_u

obejmuje wszystkie skutki uszkodzenia, w tym również koszt nie dostarczonej energii.

Wartość oczekiwaną (przeciętną) kosztu usunięcia uszkodzenia $E[K_u]$ oblicza się przyjmując następujące założenia:

- wszystkie uszkodzenia badanego urządzenia będą zachodziły z intensywnością $\lambda_u = 1/T_u$, która w okresie czasu $< 0, \vartheta >$, kiedy badane urządzenie pracuje, jest stała; T_u jest przeciętnym czasem między kolejnymi uszkodzeniami,
- uszkodzenie urządzenia polega na jego zniszczeniu, konieczna jest zatem jego wymiana na urządzenie o większej niezawodności.

Uwzględniając powyższe założenia, można napisać [3,7]:

$$(4) \quad E[K_u] = \int_0^{\vartheta} K_u (1+p)^{-\tau} \cdot \frac{e^{-\frac{\tau}{T_u}}}{T_u} d\tau,$$

gdzie: p to stopa dyskonta.

Przy rozpatrywaniu krótkich okresów czasu, rzędu kilku lat, tzn. przy założeniu, że $T_u \gg \vartheta$, wartość oczekiwaną kosztu usunięcia uszkodzenia można zapisać w uproszczonej postaci:

$$(5) \quad E[K_u] = K_u \cdot \frac{\vartheta}{T_u}$$

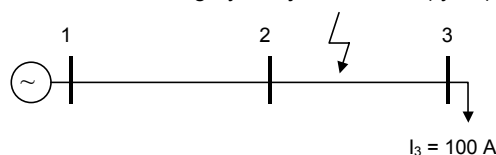
Na podstawie wzorów (3) i (5) definiuje się współczynnik bezpieczeństwa ekonomicznego k_b , który pozwoli określić, jakie działanie jest bardziej opłacalne - dopuszczenie do pracy z przekroczeniem, czy modernizacja:

$$(6) \quad k_b = \frac{K_n \cdot T_u}{K_u \cdot \vartheta}$$

przy czym jeżeli $k_b < 1$, to konieczna jest wymiana urządzenia, a jeśli $k_b \geq 1$, to ze względów ekonomicznych badane urządzenie może dalej pracować (tzn. spełniony jest warunek dopuszczenia przekroczeń wymagań zwarciowych).

Przykład obliczeniowy

Omawiane zagadnienia zilustrowano prostym przykładem elektroenergetycznej sieci 15 kV (rys.1).

Rys.1. Schemat analizowanej sieci

Pomiędzy punktami 1 i 2 znajduje się analizowana linia kablowa 15 kV o przekroju żyły roboczej 35 mm² i długości 1 km. Pomiędzy punktami 2 i 3 znajduje się napowietrzna linia 15 kV o przekroju przewodu roboczego 35 mm² i długości 10 km, na której występują zwarcia z intensywnością $\lambda_z = 0,018$ zwarć/km-rok.

Dla powyższych danych obliczono wartości maksymalne prądów zwarcia:

- trójfazowego $I_{z3f} = 11,257$ kA,
- dwufazowego $I_{z2f} = 9,749$ kA.

Zwarcia w linii napowietrznej skutkują efektami cieplnymi w linii kablowej. W oparciu o [8] wyznaczono wartość cieplnej wytrzymałości zwarciowej analizowanego kabla:

$$(7) \quad I_{gr} = J_{c1} \cdot s \cdot \sqrt{\frac{1}{t_z}},$$

gdzie:

J_{c1} – obciążalność zwarciowa jednosekundowa w A/mm²,
 s – przekrój żyły kabla w mm²,
 t_z – czas zwarcia.

Obciążalność zwarciowa jednosekundowa [8] zależy od:

- temperatury kabla w chwili zwarcia,
- rodzaju materiału, z którego wykonane są żyły kabla,
- temperatury granicznej przy zwarcu.

W oparciu o dane z przykładu otrzymano, że $I_{gr} = 10,293$ kA. Oznacza to, że tylko elektrotermiczne oddziaływanie trójfazowych prądów zwarciowych należy wziąć pod uwagę.

Opierając się na statystykach [4] przyjmuje się, że udział zwarców trójfazowych (L_z 3f) w ogólnej liczbie zwarców, w sieciach elektroenergetycznych wynosi 5 %.

Ponieważ maksymalny prąd zwarcia w rozpatrywanej sieci jest większy od wartości cieplnej wytrzymałości zwarciowej analizowanego kabla ($I_{max} = 11,257$ kA > $I_{gr} = 10,293$ kA), to kabel może ulec uszkodzeniu na skutek zwarcia w linii napowietrznej. W takim więc razie jego niezawodność uległa obniżeniu. Należy, więc przeprowadzić analizę nie-zawodnościową urządzenia elektrycznego.

Wartość dopuszczalna wielkości charakteryzującej narażenie:

W rozpatrywanym przypadku $I_{dop} = 1,15 \cdot I_{gr}$, tzn.:

$$I_{dop} = 1,15 \cdot 10,293 = 11,837 > 11,257$$

Oznacza to, że ze względu na wartość dopuszczalną wielkości charakteryzującej narażenie (15 %) można zaakceptować ryzyko i obniżoną niezawodność analizowanej linii.

Współczynnik bezpieczeństwa ekonomicznego:

Wartość trójfazowego prądu zwarciowego płynącego przez linię kablową, w zależności od miejsca zwarcia, można wyznaczyć ze wzoru:

$$(8) \quad I(l) = \frac{1,1 \cdot U_N}{\sqrt{3 \cdot |(Z_{lk} + Z_{olin} \cdot l)|}}$$

gdzie:

U_N – napięcie znamionowe linii (15000 V),
 Z_{lk} – impedancja linii kablowej,
 Z_{olin} – impedancja jednostkowa linii napowietrznej,
 l – odległość od punktu 2 do miejsca zwarcia w km.

W oparciu o wzór (8) opisujący wartość prądu zwarciowego płynącego przez linię kablową, można wyznaczyć funkcję gęstości tego prądu [7]:

$$(9) \quad f_I(I) = \frac{1,1 \cdot U_N}{\sqrt{3} |Z_{ln}| \cdot I^2}$$

gdzie:

Z_{ln} – impedancja linii napowietrznej.
 Przy czym, jak łatwo sprawdzić, zachodzi zależność:

$$(10) \quad \int_{I_{min}}^{I_{max}} f_I(I) \cdot dI = 1$$

gdzie:

$I_{min} = 977$ A – minimalna wartość prądu zwarcia.

Prawdopodobieństwo przekroczenia cieplnej wytrzymałości zwarciowej wynosi:

$$(11) \quad p_{pr} = \int_{I_{min}}^{I_{max}} f_I(I) \cdot dI = 9 \cdot 10^{-3}$$

Intensywność uszkodzeń (awarii) λ_u wyniesie:

$$(12) \quad \lambda_u = L_{z3f} \lambda_u \cdot \lambda_z \cdot L \cdot p_{pr}$$

gdzie:

L – długość linii napowietrznej w km.

Stąd:

$$\lambda_u = 0,05 \cdot 0,018 \cdot 10 \cdot 9 \cdot 10^{-3} = 8,1 \cdot 10^{-5} \text{ uszkodzeń/rok}$$

W takim razie przeciętny czas między kolejnymi uszkodzeniami wyniesie $T_u = 12\,346$ lat.

Ponieważ koszt działań zmierzających do zmniejszenia awaryjności (koszt modernizacji) jest w przybliżeniu równy kosztowi usunięcia uszkodzenia (przy niewielkich kosztach nie dostarczonej energii), to w oparciu o wzór (6) można stwierdzić, że ze względów ekonomicznych badane urządzenie może dalej pracować.

Podsumowanie

Podczas zarządzania niezawodnością analizowanego urządzenia elektrycznego należy:

- zidentyfikować ryzyko,
- ocenić skutki zawodności,
- zastosować jedną ze strategii manipulowania ryzykiem,
- monitorować pracę całej sieci elektroenergetycznej wraz z badanym urządzeniem.

W przypadku analizowanym w artykule obydwie zaprezentowane metody, służące manipulowaniu ryzykiem, pozwalają zaakceptować ryzyko i obniżoną niezawodność badanej linii.

Prezentowany artykuł jest finansowany z badań statutowych realizowanych w Katedrze Elektroenergetyki AGH w Krakowie, w 2003 roku.

LITERATURA

- [1] Bełdowski T., Markiewicz H., Stacje i urządzenia elektroenergetyczne, WNT, Warszawa 1992.
- [2] Daszczyszak M., Zarządzanie ryzykiem w świetle wybranych praw UE, VI Konferencja Naukowa PE 2002, Częstochowa-Złoty Potok, 18-20 września 2002, str. 235-239.
- [3] Daszczyszak M., Awaryjność izolatorów wsporczych w czasie trwania zwarcia, VIII Symposium EUI'01, Zakopane, 18-20 października 2001, str. 83-87.
- [4] Kahl T., Sieci elektroenergetyczne, WNT, Warszawa 1984.
- [5] PN-IEC 60300-3 Zarządzanie niezawodnością, PKN 2001.
- [6] PN-N-18002 Systemy zarządzania bezpieczeństwem i higieną pracy, PKN 2000.
- [7] Popczyk J., Modele probabilistyczne w sieciach elektroenergetycznych, WNT, Warszawa 1991.
- [8] Strojny J., Strzałka J., Zbiór zadań z sieci elektrycznych, SU 1628, Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne, Kraków 2000.

Autor: dr inż. Michał Daszczyszak, Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie, Katedra Elektroenergetyki, al. A. Mickiewicza 30, 30-059 Kraków, E-mail: mdaszcz@agh.edu.pl